WEES MOEDIG. OVERTREED DE REGELS.

BLAKE MORRISON

RESTAURANT
RESTAURANT

MIJN DORP IS EEN VERZINSEL

MIJN DORP IS EEN VERZINSEL. Ik ontmoet weleens mensen die het menen te kennen, maar die hebben er niet gewoond zoals ik er heb gewoond. Tien jaar heb ik er rondgezworven, alle paden en pannen in mij opgeslagen. Ik wist waar de brandweerschoppen hingen en waar je het veiligst kon zwemmen. Ik had mijn eigen geheim moeras. En toen moest ik er weg. Een stomme verhuizing. Ik heb het hele dorp bij elkaar geschreeuwd, maar wat had ik in te brengen? Er zat niks anders op dan het mee te nemen. Een verstandig besluit, al weet ik niet wie van ons op het idee is gekomen – mijn dorp of ik. Hoe dan ook: we hebben samen een dennenbos van de ondergang gered, geen meter duin aan de zee prijsgegeven en bouwers en slopers geweerd. Mijn dorp ligt nu veilig in de kluis van mijn verbeelding. Alleen ik ken de code. Een smaak, een geur, een beeld, een geluid – en het dorp opent zich. Hoor ik ergens het geklipklap van rubberlaarzen, dan zie ik garnalenvissers met schepnetten op weg naar het strand. Mijn strand. Soms zie ik in mijn dorp een man op krukken, broekspijp wapperend in de wind: een Duitse badgast op zoek naar zijn bunker. Voel ik warm zand aan mijn voeten, waar ook ter wereld, dan jeukt mijn dorp onder mijn zolen. Eén sprong en ik zweef over mijn duinen, heel laag. De helm zwiept tegen mijn benen, zand schuurt mijn verbrande huid, ik haal me open aan distels en braamstruiken. De zon gaat onder, het groen van de dennen kleurt donkerblauw... ik ben de vlieger boven ons huis. Het pannendak ligt onder me, een rood dat langzaam uitdooft. En daar zie ik ze: de mensen die maar niet ouder willen worden, al zijn de meeste al jaren dood. De avondwind bolt hun witte overhemden.

Ik land op het duin en kijk naar de ondergaande zon en de scha-

duw die over mijn dorp trekt. Met een beetje kopkracht pluk ik emmers vol aardbeien en bramen. Pluk leeuwenbekjes om de tafel te versieren. Ik lieg er geluk. Geen mooier dorp dan het dorp onder mijn schedeldak.

En dan bestaat er ook nog een dorp dat op de kaart staat: Bergen aan Zee. Er zijn nog sporen uit mijn jeugd te vinden: het huis waar ik opgroeide, het duin waar ik leerde vliegen. Maar het is alles schimmig en buitenkant. Ik loop er nog vaak doorheen. Geen vliegende jongen meer te bekennen. Bunkers evenmin.

Wat je wel ziet?

Een dorp te lelijk voor woorden.

Maar voor de lelijkheid vorm kreeg, was er een droom. De passie van één vrouw, die van Bergen aan Zee een lustoord wilde maken. Toen ik nog voor de krant werkte, heb ik dat verhaal eens opgeschreven, trouw aan wat men zo graag 'de werkelijkheid' noemt. Later is er veel over de stichters van mijn dorp bekend geworden,[1] maar toen ik ruim vier decennia geleden een artikel schreef om het vijfenzeventigjarig bestaan van Bergen aan Zee te gedenken, moest ik het met minder onderzoek doen. Ik sprak stokoude getuigen die de jaren van opbouw hadden meegemaakt, bezocht hun nazaten en haalde met hen herinneringen op aan kleurrijke figuren: stropers, jutters, vissers, de laatste boer, een van de eerste bouwers (die zijn werk door de Duitse bezetter afgebroken zag worden), hoteliers, de kruidenier, de bleekneuzen en longlijders van Jong Nederland (die bij mooi weer met bed en al naar buiten werden gereden), de naar teerzeep ruikende wezen en de gebrekkige kinderen van Bio Vakantieoord (die hoog op een duin voor ons verborgen bleven). Om het dorp aanzien te geven liet ik Herman Gorter in het Parnassiapark tennissen met Adriaan Roland Holst. En ja, voor het eerst schreef ik over mijn familie. Met schroom. Vooral over dat wonderlijke huis waar ik de eerste tien jaar van mijn leven doorbracht. Vol schotten en bedden. Waar on-

der de afwas liedjes klonken over een land waar ik het meest nooit geweest was: Indië. Ik kon er niet langer omheen.

Ons huis lag tegenover een bos, aan de rand van de duinen. Het ligt er nog steeds, maar het bos is door een parasietenplaag verdwenen. Ooit was het een *Kinderheim* voor scharminkels uit het Ruhrgebied, na de oorlog werd het door de gemeente genaast en was het goed genoeg voor armoedzaaiers uit de tropen.

We hoorden er dag en nacht de zee. De zee in de dennen tegenover ons. De zee op het strand achter ons. We woonden tussen een dubbel geruis. En tussen de meeuwen. Ons dak was hun baken, soms zaten er wel honderd op de pannen hun poten te warmen. In de broedtijd pikten ze naar je kruin.

Maar het meest nog woonden we tussen de mensen. Mensen van komen en gaan. Mensen met brommers en motoren, met dozen en kisten en barang, bagage door rieten matten bijeengehouden. Mensen met heel veel kinderen. En we deelden met z'n allen één gang. De volste van het dorp.

Het rook er anders dan in andere huizen. Naar gebakken rijst en bami en trassi en sambal. Die geur hing ook in de gordijnen en in de koffers – koffers met plakplaatjes van verre hotels in Singapore, Aden, Genova, Budapest... we speelden er 'verlofganger' mee.

Repatrianten heetten de mensen in ons huis. Maar de meesten hadden hun patria nooit eerder gezien, al konden ze alle stations langs de spoorlijn Roodeschool-Maastricht opzeggen.

In de zomer van 1981 rook ik die geuren uit ons huis weer heel sterk en ik hoorde er stemmen bij. Maar ik durfde er toen niet veel over te schrijven. Schaamte. Schaamte voor al die rommel en armoe. Schaamte voor een werkloze, driftige vader die zich vaak dagen achtereen opsloot. Schaamte voor het verloren paradijs, dat in fotoalbum en kris en worteldoek aan de muur werd aanbeden. Schaamte voor een oorlog waarover je moest zwijgen.

Voor de jongens uit het dorp telde maar één oorlog: de oorlog tegen de moffen. Daar wilde ik met alle geweld bij horen; als het

dan niet bij die van Indië lukte, dan maar bij die van de Hollanders. Het landschap nodigde er ook toe uit: rijen bunkers achter de duinen, grijze helmen in het zand. Het dorp was *Sperrgebiet* geweest. We speelden op de fundamenten van de boulevardvilla's die voor de Atlantikwall waren afgebroken. Eenmaal aangemeld bij het kleuterverzet stuurde ik heldhaftig alle Duitse badgasten de verkeerde kant op. Nee, in het Bergen aan Zee van mijn jeugd was de oorlog nog niet voorbij. Ook niet toen ik daar voor de krant rondstruinde en mij dingen afvroeg die je je als kind niet afvraagt.

Al die gevoelens, geuren en verhalen waaiden ineens allemaal open. Met de dag hoorde ik meer stemmen. Zoals de zee in een schelp huist, zo waren de stemmen uit mijn jeugd in de duinpannen blijven hangen. Het was een mooie maar vooral beangstigende ervaring. Voor een krant kon ik me maar beter schools aan mijn onderwerp houden. Dus vertelde ik braaf de geschiedenis van mijn dorp na:

> Bergen aan Zee werd in 1906 gesticht door de vrouw van de heer van Bergen, Marie Amalie Dorothea van Reenen-Völter. Zij wist haar man Jacob over te halen zijn heerlijkheid open te stellen voor het publiek. Haar droom was aan de kust, zeven kilometer buiten Bergen, een fraai aangelegd *Kurort* te vestigen. Een herstellingsoord voor kinderen moest het worden, maar ook een uitwaaiplek voor de rijken.
>
> Nu was het oude Bergen in die tijd zeer arm. Eind negentiende eeuw was er van toerisme geen sprake – het eerste pension werd pas in 1901 geopend. En de heer van Bergen bezat wel veel grond – 1750 hectaren van Egmond tot Schoorl, maar daarvan leverden 1000 hectaren golvend zand niets op. Konijnen voor de stropers, ja. Een fazant voor de kerst. Maar geen geld.
>
> De veeltallige familie Van Reenen had beslist oren naar de plannen van de aangetrouwde Duitse Marie. Ze sloten

wonderwel aan bij de ideeën uit die tijd om duingrond rendabel te maken. Zou Maries droom niet betaald kunnen worden uit de exploitatie van de vochtige duinpannen? En zo ontstond het plan kleine landbouwnederzettingen te laten verrijzen die kost en inwoning moesten bieden aan arme boeren rijk aan durf. Zij zouden ook de eerste ondernemers worden. Om de kust toegankelijker te maken zette men haast achter het oude plan om een stoomtram tussen Alkmaar en Bergen te laten rijden. In 1905 tufte Bello Bergen binnen.

In de jaren tachtig van de negentiende eeuw had de eerste heer van Bergen, Jan Jacob van Reenen, al honderden hectaren woest zand door helmbeplanting laten vastleggen omdat de duinen door landinwaartse verstuivingen het boerendorp dreigden binnen te wandelen. Zijn zoon Jacob, die al jong het bestuur van de heerlijkheid kreeg toegeschoven en in Duitsland een ingenieursopleiding had gevolgd, plantte vernuftig voort en liet de natuur een geul naar de kust uitstuiven. Zijn vijf jaar oudere vrouw Marie, in 1873 aangetrokken als gouvernante van de familie, bleek een veelzijdige en ambitieuze dame te zijn. Deze dochter van een intellectuele familie uit het nijvere stadje Esslingen am Neckar (Württemberg) was pas negentien jaar oud toen ze haar opwachting maakte aan 't Hof, waar de familie resideerde. Toch had zij al het nodige van Europa gezien. De Industriële Revolutie was in volle gang; een ontwikkeling die voor een deel aan het slaperige Nederland voorbijging en zeker aan de heerlijkheid die Jan Jacob in 1851 op een veiling had verworven. Tijdens Maries werk als kinderjuf in Parijs was de aanleg van spoorlijnen letterlijk ter hand genomen. Het buitenleven werd door schilders en componisten verkend. Het nut van baden in zee werd bezongen. Ideeën die ook Marie inspireerden.

De veertienjarige Jacob, de oudste zoon van het kinder-

rijke gezin, raakte op slag betoverd door de vrouw die zijn wereld groter kwam maken. Een heimelijke verliefdheid bloeide op en na wat ingewikkelde omwegen trouwde het stel in september 1882. De aanstaande vrouwe van Bergen wist al spoedig niet alleen de familie maar ook de nodige geldschieters te winnen voor haar ideeën over de heilzame werking van zeewater en zeelucht.

Tijdens mijn bezoek in die zomer van 1981 ging ik ook naar het archief van Alkmaar, waar de stichters van Bergen aan Zee veel van hun paperassen hadden ondergebracht. Al bladerend stuitte ik op brieven en telegrammen waarin Jacob van Reenen onderhandelde over de kleur steen van de aan te leggen zeeweg. Van Reenen wilde 'hardgrauw', de fabriek adviseerde 'grijskleurig'. Besloten werd dat de kustweg meer dan een boerenpad zou worden. Jacob koos niet voor de goedkoopste oplossing: hij riep de hulp in van landschapsarchitect Leonard Springer, die in Noord-Holland al eerder faam had verworven met zijn inrichting van de Alkmaarderhout. Beginnend bij de 'donkere bocht' op de grens van Bergen en Egmond, ontwierp Springer een prachtige slingerweg waarin hij de glooiing van duin en pan sierlijk uitbuitte. Loofhout en dennen moesten voor de aankleding zorgen.

Op de verjaardag van Marie van Reenen – 5 maart 1905 – legden de stratenmakers de eerste stenen in het zand, geknield. Stuk voor stuk op de kop geklopt. Door de gebroeders Min – de voorouders van de in Bergen geboren dichteres Neeltje Maria Min.

Een jaar later was het werk geklaard: de weg naar zee lag open. In de zomer van 1906 rolde de eerste koets over het strand. De rekening vond ik nog tussen de papieren, in houterig schoolschrift geschreven: tien koetsen voor 306 gulden. Het volgende seizoen werd de eerste badgast verwelkomd: mevrouw Quarles van Ufford uit Maarssen. Er zou meer adel volgen. En welgestelde Duitse dames en heren, aanhangers van de *Freikörperkultur,* met in hun kielzog arme bleekneuzen uit de grote Duitse steden.

De stichters wilden van Bergen aan Zee iets ‘goeds’ maken, zoals de heer Van Reenen het uitdrukte. Jac. P. Thijsse, de populaire bioloog en volksopvoeder die later beroemd zou worden met zijn Verkade-albums, werd gevraagd een duintuin te ontwerpen, het Parnassiapark. De bedoeling was er een asiel van bedreigde plantjes van te maken. ‘Als onze Parnassiatuin eenmaal tot bloei is geraakt, kunnen wij aan ieder die erom vraagt de mooiste en zeldzaamste duinplanten verschaffen,’ schreef Thijsse in *De Levende Natuur*. Bouwmeester Hendrik P. Berlage werd aangetrokken om villa’s te ontwerpen. Hij tekende zelfs een heel stratenplan in vogelvluchtperspectief, compleet met stadhuis. Bergen aan Zee moest zich als een zelfstandig dorp ontwikkelen.

En dat gebeurde in zekere zin ook. De Bergenaren moesten niet veel hebben van die nieuwlichterij. Ze vertrouwden de nederzetting aan de kust voor geen cent. Geen kruidenier of bakker wilde er iets brengen, laat staan komen ‘horen’. De neringdoenden die zich er vestigden kwamen dan ook van buiten Bergen. De eerste hotelier werd ‘den gekken kerel in ’t doin’ genoemd.

De beginjaren van de nederzetting waren minder mooi dan de plannen en ontwerpschetsen leken te beloven. Bij de opening van het zomerseizoen telde het dorp zeven vaste bewoners, onder wie het personeel van herberg Prins Maurits – het eerste bouwsel achter de duinen dat ook als boerderij dienstdeed. De kok-kelner nam bestellingen op in rokkostuum, haastte zich dan naar het fornuis, waar hij in een witte buis achter de pannen stond, om even later verhit in rok de gerechten te serveren. Water kwam uit een zanderige pomp. Elektrisch licht was er niet. En de landbouw, die het eerste geld in de la moest brengen, bood weinig perspectief. De oogst van aardappels, asperges en tulpen was bedroevend. Bergen aan Zee bleek precies op de grens van kalkarme en kalkrijke grond te liggen, zelfs mest mocht er niet baten. In 1925 liet Van Reenen het boerenbedrijf definitief uit de boeken afvoeren.

Ik schreef het allemaal keurig op. Tijdens die ontdekkingsreis